

3. Przenikanie ciepła przez zewnętrzne ściany budynków

3.1. Wstęp

Nowoczesne narzędzia, które mają służyć projektantom do obliczeń cieplnych budynków, stanowią programy komputerowe, pozwalające na wykonywanie tych obliczeń w sposób szybki i wysoce zautomatyzowany. Możliwości używanych powszechnie komputerów klasy IBM PC pozwalają na włączenie do tych programów procedur, umożliwiających symulowanie z dużą dokładnością dynamicznych procesów cieplnych zachodzących w elementach budynków, w szczególności w ich przegrodach zewnętrznych. Programy te mogą być wykorzystywane do obliczania chwilowych i okresowych ilości ciepła wymienianego przez budynek z otoczeniem.

Wybór określonego zestawu procedur - związany z wyborem zestawu modeli fizycznych i matematycznych opisujących zachodzące w budynku zjawiska cieplne - rzutuje na objętość programu i koszt obliczeń, co zmusza do dokonywania odpowiednich uproszczeń. Wybór modeli opisujących oddziaływanie elementów budynku z otoczeniem uwarunkowany jest ponadto dostępnością odpowiednich danych meteorologicznych.

Praca niniejsza poświęcona jest analizie procesów przenikania ciepła przez funkcjonujące w naturalnych warunkach przegrody budowlane, stanowiące zewnętrzne ściany budynku, prowadzonej pod kątem ilościowej oceny wpływu przyjęcia określonego modelu wymiany przez nie ciepła z otoczeniem na otrzymywane w drodze symulacji komputerowej wyniki obliczeń temperatur i gęstości strumieni ciepła na ich powierzchniach.

Na bazie całkowitych formuł dla ilości ciepła przepływającego w skończonym czasie przez powierzchnie funkcjonujące jako zewnętrzna przegroda budowlana ściany przewodzącej, przedstawiony jest wpływ efektów akumulacji ciepła w jej objętości na ilości ciepła wymienianego z pomieszczeniem i otoczeniem. Możliwość ich oceny pozwala na ocenę dokładności obliczeń stosowanych dotychczas w projektowaniu, bazujących na przybliżeniu stanu ustalonego przewodzenia ciepła.

Przedstawione są również wyniki obliczeń testowych ilustrujące wpływ przyjęcia liniowego bądź nieliniowego modelu wymiany ciepła na powierzchniach zewnętrznych ścian.

3.2. Liniowy model przenikania ciepła przez zewnętrzne ściany budynków i jego zastosowania

3.2.1. Sformułowanie modelu

Model cieplny zewnętrznej ściany budynku, na bazie którego opracowuje się procedury służące do obliczania jej temperatur i płynących przez nią strumieni ciepła, stanowi układ równań opisujących przewodzenie ciepła w jej wnętrzu i wymianę ciepła na jej powierzchniach. Te ostatnie opisują jej oddziaływanie z otoczeniem i z pomieszczeniem, które ściana oddziela od otoczenia. Podstawy teorii przewodzenia ciepła przedstawione są m.in. w książkach Carslaw'a i Jaeger'a [1], Kakaça i Yenera [2], Staniszewskiego [3], zaś problemy wymiany ciepła przez ściany budynków z otoczeniem w książkach Clarke'a [4], Pogorzelskiego [6, 7] oraz w opracowaniach ASHRAE [5], Okołowicz-Grabowska i inni [8], Śliwowski i inni [9, 10].

Niniejsze rozważania dotyczą płaskiej ściany, w której spełnione są warunki jednowymiarowego przewodzenia ciepła. Ściana może składać się z kilku warstw materiałów, którym odpowiadają różne wartości przewodności cieplnej λ , ciepła właściwego c i gęstości ρ . Chwilowy rozkład temperatury w ścianie opisuje funkcja jednej zmiennej przestrzennej i czasu $\vartheta(x,t)$, rozkład gęstości strumienia ciepła opisuje funkcja $q(x,t)$. Zgodnie z prawem Fouriera:

$$q(x,t) = -\lambda \frac{\partial \vartheta(x,t)}{\partial x} \quad (3.1)$$

Dla ściany o grubości L przyjęty jest układ współrzędnych, w którym jej powierzchni wewnętrznej odpowiada współrzędna $x=0$ a zewnętrznej $x=L$. Temperatury i gęstości strumieni ciepła na jej powierzchniach zapisywane są odpowiednio: $\vartheta(0)$, $\vartheta(L)$, $q(0)$, $q(L)$ - bez zaznaczania, że są to funkcje czasu t .

Przewodzenie ciepła w ścianie opisuje jednowymiarowe równanie Fouriera dla funkcji temperatury ściany $\vartheta(x,t)$:

$$\rho c \frac{\partial \vartheta}{\partial t} = \frac{\partial}{\partial x} \left[\lambda \frac{\partial \vartheta}{\partial x} \right] \quad (3.2)$$

Dla ściany warstwowej równanie to należy rozumieć symbolicznie, jako układ równań przewodzenia ciepła dla warstw o różnych współczynnikach materiałowych i warunków ciągłości temperatury i gęstości strumieni ciepła na brzegach warstw.

W równaniach bilansu powierzchni ściany uwzględnia się w ogólnym przypadku ciepło pozyskiwane i tracone przez nią w drodze konwekcji swobodnej i wymuszonej, przez promieniowanie krótko- i długofalowe oraz w wyniku przemian fazowych wilgoci i kontaktu

z opadami atmosferycznymi (patrz Śliwowski i inni [9, 10]). Te ostatnie zjawiska są pomijane w niniejszych rozważaniach.

W ramach uproszczonego liniowego modelu wymiany ciepła na powierzchniach ścian budynków, przyjmowanego do celów projektowania, zakłada się, że wymiana ta zachodzi zgodnie z prawem Newtona, ze stałymi współczynnikami przejmowania ciepła α_i na powierzchniach wewnętrznych i α_e na powierzchniach zewnętrznych. Przy uwzględnieniu wpływu promieniowania słonecznego równania bilansu powierzchni ściany, w przyjętym układzie współrzędnych, mają postać następującą:

$$-q(0) = \alpha_i [\vartheta(0) - t_i] \quad (3.3)$$

$$q(L) = \alpha_e [\vartheta(L) - t_e] - q_s \quad (3.4)$$

gdzie t_i i t_e są temperaturami pomieszczenia i otoczenia zewnętrznego a q_s jest gęstością strumienia ciepła pochodzącego od absorbowanego promieniowania słonecznego. Przyjmuje się t_i i t_e równe temperaturom powietrza pomieszczenia i otoczenia. Gęstość strumienia ciepła q_s jest równa iloczynowi składowej normalnej I_{sn} natężenia promieniowania słonecznego padającego na zewnętrzną powierzchnię ściany i jej współczynnika absorpcji a:

$$q_s = a I_{sn} \quad (3.5)$$

Przy uwzględnieniu definicji gęstości strumienia ciepła (3.1) równania (3.3), (3.4) stanowią warunki brzegowe dla równania przewodzenia ciepła (3.2) dla funkcji temperatury $\vartheta(x,t)$.

3.2.2. Przybliżenie stanu ustalonego

W warunkach ustalonego przewodzenia ciepła, dla stałych w czasie t_i , t_e oraz q_s , rozwiązanie równania (3.2) dla funkcji temperatury $\vartheta(x)$, spełniające warunki brzegowe (3.3) i (3.4) ma postać następującą:

$$\vartheta(x) = \frac{R_i - x}{R_k} [t_e + R_e q_s] + \frac{R_{x-e}}{R_k} t_i \quad (3.6)$$

gdzie:

$$R_i = \frac{1}{\alpha_i} \quad , \quad R_e = \frac{1}{\alpha_e} \quad (3.7)$$

$$R_{i-x} = R_i + R_{0-x} \quad , \quad R_{x-e} = R_{x-L} + R_e \quad (3.8)$$

$$R_{0-x} = \int_0^x \frac{dx'}{\lambda(x')} \quad , \quad R_{x-L} = \int_x^L \frac{dx'}{\lambda(x')} \quad (3.9)$$

$$R_k = R_i + R + R_e \quad (3.10)$$

R_i , R_e mają interpretację stałych oporów przyjmowania ciepła na powierzchni wewnętrznej i zewnętrznej ściany, R_{0-x} i R_{x-L} oznaczają odpowiednio opory przewodzenia ciepła warstwy ściany zawartej w przedziale $[0,x]$ i $[x,L]$, R_{i-x} i R_{x-e} opory przenikania ciepła od powietrza po stronie wewnętrznej do punktu x i od punktu x do powietrza po stronie zewnętrznej. R jest całkowitym oporem przewodzenia ciepła dla ściany zaś R_k całkowitym oporem przenikania ciepła przez ścianę funkcjonującą jako przegroda budowlana. Odwrotność R_k jest tzw. obliczeniowym współczynnikiem przenikania ciepła k :

$$k = \frac{1}{R_k} = \frac{1}{R_i + R + R_e} \quad (3.11)$$

Z definicji R_{0-x} , R_{x-L} , R_{i-x} i R_{x-e} wynikają tożsamości:

$$\frac{R_{0-x}}{R} + \frac{R_{x-L}}{R} = 1, \quad \frac{R_{i-x}}{R_k} + \frac{R_{x-e}}{R_k} = 1 \quad (3.12)$$

Wyrażeniu (3.6) dla temperatury $\vartheta(x)$ odpowiada stała wzdłuż grubości ściany gęstość strumienia ciepła q :

$$q = \frac{1}{R_k} [t_i - t_e - R_e q_s] \quad (3.13)$$

W obliczeniach dla celów projektowania, przy obliczaniu długookresowych strat ciepła z budynku przez jego przegrody zewnętrzne, przyjmuje się wzór analogiczny do (3.13), przy pominięciu q_s , w którym za temperatury pomieszczenia i otoczenia przyjmuje się ich średnie czasowe. Posługiwanie się tym wzorem - przy założeniu ustalonych parametrów cieplnych ściany - oznacza pominięcie efektów akumulacji ciepła i nieliniowych zjawisk przyjmowania ciepła na ich powierzchniach. Znaczenie tych przybliżeń będzie omówione w dalszym ciągu niniejszej pracy. Dane klimatyczne używane do obliczeń bazujących na wzorze (3.13) stanowią wieloletnie średnie miesięczne temperatury powietrza, które dla różnych regionów kraju podawane są w odpowiednich opracowaniach Instytutu Meteorologii i gospodarki Wodnej (IMGW). Obliczenie średniego miesięcznego promieniowania słonecznego na powierzchnię o dowolnym nachyleniu i orientacji jest zadaniem skomplikowanym, wymaga posiadania reprezentatywnych danych godzinowych dla promieniowania całkowitego i rozproszonego (por. (3.3)) i oczywiście pomocy komputera. Na zlecenie i przy współpracy Instytutu Techniki Budowlanej IMGW wykonał opracowanie [24], które zawiera wyniki obliczeń dla 18-tu stacji na terenie Polski średniego promieniowania na powierzchni o czterech podstawowych orientacjach i pięciu nachyleniach; dla innych można je znaleźć metodą interpolacji. Podane są w nim również średnie temperatury miesięczne dla 60-ciu stacji. Polska norma PN-91/B-02020 [12] zaleca przyjmowanie następujących wartości współczynników przyjmowania ciepła a_i , a_e i oporów przyjmowania ciepła R_i , R_e :

$$\begin{aligned} \alpha_i &= 8.1 \text{ W/m}^2\text{K} \quad ; \quad \alpha_e = 23 \text{ W/m}^2\text{K} \quad , \\ R_i &= 0.12 \text{ m}^2\text{K/W} \quad ; \quad R_e = 0.04 \text{ m}^2\text{K/W} \end{aligned} \quad (3.14)$$

Model ściany słonecznej - z przezroczystym pokryciem od strony zewnętrznej - tworzy się dobierając odpowiednio współczynnik α_e , przez co uwzględnia się zwiększony opór przejmowania ciepła na jej powierzchni zewnętrznej (patrz Gordon, Zarmi [13], Sodha i inni [14], Laskowski [15], Kośny [16], Starakiewicz [17]).

3.2.3. Wpływ efektów akumulacji na ilości ciepła wymienianego przez przegrody budowlane z pomieszczeniem i otoczeniem w długich przedziałach czasu

Ocenę efektów akumulacji ciepła w ścianach budynków, poddanych zmiennym oddziaływaniom otoczenia, umożliwiają formuły całkowe dla ilości ciepła przepływającego w skończonym czasie przez ich powierzchnie. Wynikają one bezpośrednio z równania przewodzenia ciepła i przyjętych warunków brzegowych; ich wyprowadzenie znaleźć można w pracach Kosseckiej [18, 19, 21]. Dla warunków brzegowych (3.3), (3.4) formuły te mają postać następującą:

$$\begin{aligned} Q(0, \tau_0, \tau) &= \frac{1}{R_k} \int_{\tau_0}^{\tau} dt' [t_i(\tau') - t_e(\tau')] - \frac{R_e}{R_k} \int_{\tau_0}^{\tau} dt' q_s(\tau') + \\ &+ \int_0^L dx \frac{R_{x-e}}{R_k} \rho c [\vartheta(x, t) - \vartheta(x, 0)] \quad , \end{aligned} \quad (3.15)$$

$$\begin{aligned} Q(L, \tau_0, \tau) &= \frac{1}{R_k} \int_{\tau_0}^{\tau} dt' [t_i(\tau') - t_e(\tau')] - \frac{R_e}{R_k} \int_{\tau_0}^{\tau} dt' q_s(\tau') + \\ &- \int_0^L dx \frac{R_{i-x}}{R_k} \rho c [\vartheta(x, t) - \vartheta(x, 0)] \quad , \end{aligned} \quad (3.16)$$

gdzie:

$$Q(0, \tau_0, \tau) = \int_{\tau_0}^{\tau} dt' q(0, \tau') \quad , \quad Q(L, \tau_0, \tau) = \int_{\tau_0}^{\tau} dt' q(L, \tau') \quad , \quad (3.17)$$

co można zapisać:

$$Q(0) = Q_{ie} - \frac{R_e}{R_k} Q_s + Q_{ci} \quad (3.18)$$

$$Q(L) = Q_{ie} - \frac{R_e}{R_k} Q_s - Q_{ce} \quad (3.19)$$

gdzie oznaczono:

$$Q_{ie}(\tau_0, \tau) = \frac{1}{R_k} \int_{\tau_0}^{\tau} dt' [t_i(\tau') - t_e(\tau')] \quad , \quad (3.20)$$

$$Q_s(\tau_0, \tau) = \int_{\tau_0}^{\tau} dt' q_s(\tau') \quad , \quad (3.21)$$

$$Q_{ci}(\tau_0, \tau) = \int_0^L dx \frac{R_{x-e}}{R_k} \rho c [\vartheta(x, \tau) - \vartheta(x, \tau_0)] \quad , \quad (3.22)$$

$$Q_{ce}(\tau_0, \tau) = \int_0^L dx \frac{R_{i-x}}{R_k} \rho c [\vartheta(x, \tau) - \vartheta(x, \tau_0)] \quad , \quad (3.23)$$

Q_{ie} jest ciepłem, które przepłynęło przez przegrodę na skutek różnicy temperatur powietrza po obu jej stronach, Q_s jest ciepłem pochodzącym od promieniowania słonecznego zaabsorbowanego przez zewnętrzną powierzchnię przegrody, Q_{ci} i Q_{ce} reprezentują części zmiany ciepła zakumulowanego w przegrodzie, które przepłynęło przez jej wewnętrzną i zewnętrzną powierzchnię odpowiednio. Formuły analogiczne do (3.15), (3.16) dla elementów ścian o złożonej strukturze są wyprowadzone w pracy Kosseckiej [20].

Występujące we wzorach (3.18), (3.19) wielkości Q_{ie} i Q_s są znane o ile dane są wartości funkcji t_i , t_e i q_s dla danego przedziału czasu lub tylko ich wartości średnie. Jedyne Q_{ci} , Q_{ce} są wielkościami nieznanymi - dopóki nie dysponujemy rozwiązaniem problemu nieustalonego przewodzenia ciepła, określonego przez równania (3.1), (3.2), (3.3), (3.4). Jednakże co jest istotne - Q_{ci} , Q_{ce} zależą tylko od stanu początkowego i końcowego przegrody, nie zależą od wartości jej temperatur w całym przedziale czasu. Jawne wyrażenia dla Q_{ci} i Q_{ce} można podać przy założeniu, że stany początkowy i końcowy przegrody można aproksymować rozwiązaniami dla problemu ustalonego przewodzenia ciepła, określonymi przez wartości temperatur powietrza w chwili

początkowej i końcowej. Z (3.22), (3.23) i (3.6), przy pominięciu promieniowania, otrzymuje się następujące wyrażenia dla tych wielkości /por. [21, 22, 23]/:

$$Q_{ci} = \Phi_{ii}\Delta t_i + \Phi_{ie}\Delta t_e \quad (3.24)$$

$$Q_{ce} = \Phi_{ei}\Delta t_i + \Phi_{ee}\Delta t_e \quad (3.25)$$

gdzie:

$$\Delta t_i = t_i(\tau) - t_i(\tau_0) \quad , \quad \Delta t_e = t_e(\tau) - t_e(\tau_0) \quad , \quad (3.26)$$

$$\Phi_{ii} = \int_0^L dx \rho c \frac{R_{x-e}^2}{R_k^2} \quad , \quad \Phi_{ie} = \int_0^L dx \rho c \frac{R_{x-e}}{R_k} \frac{R_{i-x}}{R_k} \quad , \quad (3.27)$$

$$\Phi_{ei} = \Phi_{ie} \quad , \quad \Phi_{ee} = \int_0^L dx \rho c \frac{R_{i-x}^2}{R_k^2} \quad (3.28)$$

Z tożsamości (3.12) wynika następująca tożsamość dla współczynników masowych Φ_{ii} , Φ_{ie} , Φ_{ei} i Φ_{ee} :

$$\Phi_{ii} + \Phi_{ie} + \Phi_{ei} + \Phi_{ee} = C \quad (3.29)$$

gdzie C jest całkowitą pojemnością cieplną ściany:

$$C = \int_0^L dx \rho c \quad (3.30)$$

Dla ściany jednorodnej:

$$R_{i-x} = R_i + \frac{x}{\lambda} \quad , \quad R_{x-e} = R_e + \frac{L-x}{\lambda} \quad , \quad R = \frac{L}{\lambda} \quad , \quad C = L\rho c \quad (3.31)$$

Z (3.27), (3.28) i (3.31) otrzymuje się wzory następujące:

$$\Phi_{ii} = \frac{C}{R_k^2} \left[R_e^2 + R_e R + \frac{R^2}{3} \right] \quad , \quad (3.32)$$

$$\Phi_{ie} = \frac{C}{R_k^2} \left[R_i R_e + \frac{R}{2} (R_i + R_e) + \frac{R^2}{6} \right] \quad , \quad \Phi_{ei} = \Phi_{ie} \quad , \quad (3.33)$$

$$\Phi_{ee} = \frac{C}{R_k^2} \left[R_i^2 + R_i R + \frac{R^2}{3} \right] \quad (3.34)$$

Wartości całek potrzebnych do obliczenia współczynników masowych dla ścian wielowarstwowych są podane w [21].

Wzorami (3.24..28) można posługiwać się przy szacowaniu wielkości Q_{ci} , Q_{ce} dla standardowych ścian budynków w stosunkowo długich przedziałach czasu, składających się z co najmniej kilku pełnych dob; uwzględnia się wtedy wpływ uśrednionego trendu zmian temperatury otoczenia, z pominięciem wahań dobowych.

Dla przedziału czasu, dla którego można pominąć wielkości Q_{ci} , Q_{ce} (po upływie tego czasu przegroda wraca do stanu początkowego, albo też Q_{ci} , Q_{ce} są wielkościami małymi w porównaniu z Q_{ie} i $[R_e Q_s / R_k]$, co zachodzi dla czasów dostatecznie długich w przypadku przegród funkcjonujących w naturalnych warunkach), spełnione są równości:

$$Q(0) \approx Q(L) \approx Q \quad , \quad (3.35)$$

$$Q = Q_{ie} - \frac{R_e}{R_k} Q_s \quad . \quad (3.36)$$

Iloraz R_e/R_k , zwany współczynnikiem podziału η_i :

$$\eta_i = \frac{R_e}{R_k} \quad (3.37)$$

wyznacza część ciepła Q_s , pochodzącego od zaabsorbowanego przez zewnętrzną powierzchnię przegrody promieniowania słonecznego, która zostaje wykorzystana na ogrzanie pomieszczenia. η_i zwiększa się wraz ze zwiększaniem się stosunku oporu przenikania ciepła od powierzchni absorbującej promieniowanie do otoczenia do całkowitego oporu przenikania ciepła przez przegrodę. Nie zależy natomiast od jej pojemności cieplnej i struktury materiałowej (w ramach rozważanego modelu).

Wprowadzając wielkości średnich w rozważanym przedziale czasu gęstości strumienia ciepła płynącego przez ścianę $\bar{q}$, temperatur powietrza wewnątrz i na zewnątrz pomieszczenia $\bar{t}_i$, $\bar{t}_e$ oraz gęstości strumienia ciepła pochodzącego od promieniowania $\bar{q}_s$, można zapisać (3.35) w postaci analogicznej do (3.13):

$$\bar{q} = \frac{1}{R_k} [\bar{t}_i - \bar{t}_e - R_e \bar{q}_s] \quad (3.38)$$

3.2.4. Bilans cieplny powierzchni przegrody budowlanej w sezonie grzewczym

Istotne znaczenie ma porównanie występujących we wzorach (3.18), (3.19) wielkości Q_{ie} , $[R_e Q_s / R_k]$, Q_{ci} i Q_{ce} w przypadku, gdy oblicza się ilości ciepła przepływającego przez powierzchnie przegrody w sezonie grzewczym. W Tabeli 1 zamieszczono wyniki obliczeń porównawczych tych wielkości dla jednorodnej ściany o orientacji południowej, o współczynniku

przenikania ciepła $k = 0.55 \text{ W/m}^2\text{K}$. Przy przyjęciu wartości oporów przejmowania ciepła na powierzchniach ściany wg. PN-91/B-02020 [12] /patrz (3.14)/, jej opór cieplny jest równy $R = 1.66 \text{ m}^2\text{K/W}$. Założono, że materiał ściany stanowi beton komórkowy o gęstości $\rho = 700 \text{ kg/m}^3$, ciepłe właściwym $c = 0.84 \text{ kJ/kgK}$ i przewodności cieplnej $\lambda = 0.25 \text{ W/m}^2\text{K}$; grubość takiej ściany jest równa $0,415 \text{ m}$ a jej pojemność cieplna $C = 0.068 \text{ kWh/m}^2\text{K}$. Współczynnik absorpcji ściany przyjęto równy 0.9 . Średnie wartości temperatur i natężenia promieniowania słonecznego na powierzchnię pionową o orientacji południowej, dla poszczególnych miesięcy, przyjęto jak dla Warszawy, wg [24]. Zakładano, że rozkład temperatury w ścianie na początku i na końcu każdego miesiąca odpowiada stanowi ustalonym określonym przez stałą temperaturę $t_i = 20^\circ\text{C}$ i temperaturę t_e równą średniej dla sąsiednich miesięcy. Dla obliczenia Q_{ci} i Q_{ce} wykorzystano wzory (3.24), (3.25), (3.33) i (3.34). Dla współczynników masowych Φ_{ii} , Φ_{ie} , Φ_{ee} otrzymano następujące wartości:

$$\Phi_{ii} = 0.0231 \quad , \quad \Phi_{ie} = 0.0122 \quad , \quad \Phi_{ee} = 0.0202 \quad \left[\text{kWh/m}^2\text{K} \right]$$

Wyniki obliczeń wskazują, że dla badanej ściany składowe Q_{ci} zmiany ilości ciepła zakumulowanego w jej objętości, wymianianego z pomieszczeniem są małe - w stosunku do przepływającego przez nią na skutek różnicy temperatur pomieszczenia i otoczenia ciepła Q_{ie} - już w skali miesiąca; nie przekraczają 1.4%. W skali całego sezonu grzewczego są pomijalnie małe. Również małe są składowe Q_{ce} . Jest więc uzasadnione posługiwanie się wzorem (3.36), wynikającym z (3.18) lub (3.19) po pominięciu członów pojemnościowych Q_{ci} , Q_{ce} do obliczania sezonowych strat ciepła z pomieszczenia przez przegrodę do otoczenia.

Tabela 1

Składowe ilości ciepła w $[\text{kWh/m}^2]$ przepływającego w sezonie grzewczym przez powierzchnię zewnętrzną ściany budynku z betonu komórkowego o $k = 0.55 \text{ W/m}^2\text{K}$ dla orientacji południowej (dane klimatyczne dla Warszawy wg [24])

miesiąc	X	XI	XII	I	II	III	IV	X-IV
Q_{ie}	4.75	6.61	8.51	9.58	8.35	7.61	4.95	50.36
$R_c Q_s / R_k$	1.15	0.58	0.38	0.56	0.92	1.38	1.48	6.46
Q_{ci}	-0.06	-0.06	-0.04	-0.01	0.03	0.06	0.07	-0.01
Q_{ce}	-0.10	-0.09	-0.07	-0.02	0.05	0.10	0.12	-0.01

Ilości przekazanego do pomieszczenia ciepła pochodzącego od zaabsorbowanego przez ścianę promieniowania słonecznego, określone wyrażeniem $[R_e Q_s / R_k]$, mają większe znaczenie. W skali całego sezonu grzewczego ich suma równa 6.46 kWh/m^2 dla ściany o orientacji południowej stanowi 12,8% wielkości Q_{ie} równej 50.36 kWh/m^2 . Ta sama wielkość policzona dla ściany słonecznej z podwójnym zaskleniem, którego opór cieplny jest równy średnio w przybliżeniu $0,5 \text{ m}^2\text{K/W}$ a sumaryczna transmisyjność jest równa 0,68 (por. Kośny [16], Starakiewicz [17]), wynosi około 55 kWh/m^2 , co jest bliskie wielkości Q_{ie} . Można więc powiedzieć, że bilans takiej ściany w sezonie grzewczym jest w przybliżeniu zerowy.

3.3. Nieliniowy model przenikania ciepła przez zewnętrzne ściany budynków

Rezygnując z uproszczenia, które polega na opisaniu wymiany ciepła w drodze konwekcji i promieniowania między zewnętrzną powierzchnią ściany a otoczeniem warunkiem brzegowym (3.4), w którym występuje jeden empiryczny współczynnik α_e , zachowując natomiast to uproszczenie dla wymiany ciepła między jej powierzchnią wewnętrzną a pomieszczeniem, otrzymuje się następujący układ równań bilansu tych powierzchni (por. Clarke [4], Pogorzelski [6, 7], Okołowicz-Grabowska i inni [8], Śliwowski i inni [9, 10], Kossecka, Prętczyński [29, 30]):

$$-q(0) = \alpha_i [9(0) - t_i] \quad , \quad (3.1)$$

$$q(L) = \alpha_{ec} [9(L) - t_e] + \varepsilon \sigma [273.15 + 9(L)]^4 - q_R - q_s \quad , \quad (3.2)$$

gdzie:

α_{ec} - współczynnik przejmowania ciepła przez konwekcję,

ε - emisyjność powierzchni ściany

σ - stała promieniowania ciała doskonale czarnego

q_R - gęstość strumienia ciepła od absorbowanego promieniowania długofalowego otoczenia,

q_s - gęstość strumienia ciepła od absorbowanego promieniowania słonecznego

Promieniowanie własne powierzchni ściany opisane jest w równaniu (3.2) zgodnie z prawem Stefana-Boltzmana; jest proporcjonalne do czwartej potęgi jej temperatury bezwzględnej, stała σ jest równa $5,729 \cdot 10^{-8} \text{ W/m}^2\text{K}$. Chcąc posługiwać się modelem ciepłym ściany, w którym wymiana ciepła między jej powierzchnią zewnętrzną i otoczeniem opisana jest równaniem (3.2), należy dokonać wyboru określonych modeli opisujących zjawiska swobodnej i wymuszonej konwekcji oraz promieniowania cieplnego bliskiego otoczenia budynku (gruntu) i atmosfery oraz dysponować danymi meteorologicznymi określającymi ich przebiegi. Obliczanie ilości ciepła,

przepływającego w skończonym przedziale czasu przez powierzchnie ścian budynków przy zadanych wartościach parametrów pogody, w przypadku nieliniowych warunków brzegowych wymaga symulacji całych przebiegów strumieni ciepła dla tego przedziału czasu. Przegląd półempirycznych modeli dotyczących tych zjawisk oraz dane dotyczące literatury przedmiotu znaleźć można w pracy Śliwowskiego i innych [9]. Odpowiednie wzory, wykorzystane przy opracowaniu oferowanych w krajach zachodnich programów do obliczeń cieplnych budynków, znaleźć można m. in. w opracowaniu ASHRAE [5], w książce J.A. Clarke'a [4], jak również w pracy pod redakcją Śliwowskiego [10].

Poniżej przedstawiony jest zestaw wzorów, które zostały wykorzystane w pracach Kosseckiej i Prętczyńskiego [29,30] dla symulacji procesów przenikania ciepła przez ściany pionowe o różnej orientacji i strukturze.

Przy założeniach, że promieniowanie rozproszone nieba jest izotropowe oraz że ściana pionowa absorbuje w połowie promieniowanie nieba a w połowie promieniowanie gruntu, gęstość strumienia ciepła q_s od absorbowanego przez powierzchnię ściany promieniowania słonecznego opisana jest następująco:

$$q_s = a \left\{ 0.5 \left[I_{diff} + r_g I_s \right] + s_{vh} \left[I_s - I_{diff} \right] \right\} \quad (3.3)$$

gdzie:

I_s - natężenie całkowitego promieniowania słonecznego na płaszczyznę poziomą.

I_{diff} - natężenie rozproszonego promieniowania słonecznego na płaszczyznę poziomą,

a - współczynnik absorpcyjności ściany,

r_g - współczynnik refleksyjności gruntu.

s_{vh} - współczynnik kątowy

Współczynnik kątowy s_{vh} określa relację między natężeniem promieniowania bezpośredniego padającego na płaszczyznę pionową i poziomą (patrz Sodha i inni [14]).

Na promieniowanie długofalowe otoczenia absorbowane przez ściany pionowe składa się w połowie promieniowanie nieba o natężeniu R_a a w połowie promieniowanie gruntu o natężeniu R_g . Gęstość strumienia ciepła q_R , przy założeniu, że absorpcyjność ściany jest równa jej emisyjności, jest zatem równa:

$$q_R = \varepsilon \left[0.5 R_a + 0.5 R_g \right] \quad (3.4)$$

Przy założeniu, że temperatura gruntu jest równa temperaturze powietrza atmosferycznego t_e , R_g jest określone następująco:

$$R_g = \varepsilon_g \sigma [T_e]^4 \quad (3.5)$$

gdzie T_e jest temperaturą bezwzględną powietrza:

$$T_e = 273.15 + t_e \quad , \quad (3.6)$$

ε_g jest emisyjnością gruntu.

Przy braku danych dotyczących długofalowego promieniowania nieba może być ono modelowane na podstawie wzoru Roach'a podanego w pracy Cole'a [11] przy wykorzystaniu danych dotyczących temperatury powietrza oraz zachmurzenia nieba i ciśnienia pary wodnej w powietrzu. Dla stopnia zachmurzenia nieba c_c (który zmienia się w granicach 0-1)), R_a zależy w następujący sposób od temperatury bezwzględnej atmosfery T_e :

$$R_a = (1 - c_c)\varepsilon_{a0}\sigma(T_e)^4 + c_c\left[\sigma(T_e)^4 - 9\right] \quad , \quad (3.7)$$

gdzie ε_{a0} jest pozorną emisyjnością atmosfery w warunkach bezchmurnego nieba. Emisyjność atmosfery zależy od zawartości pary wodnej w powietrzu; zależność tę przedstawia następujący empiryczny wzór Brunta:

$$\varepsilon_{a0} = 0.52 + 0.065p^{0.5} \quad , \quad (3.8)$$

gdzie p jest ciśnieniem cząstkowym pary wodnej w powietrzu podanym w milibarach. Pierwszy człon we wzorze (3.7) odpowiada natężeniu promieniowania nieba bezchmurnego natomiast drugi odnosi się do promieniowania chmur; zawiera on empiryczną poprawkę uwzględniającą wyniki badań promieniowania nieba.

Dla obliczenia współczynnika przejmowania ciepła przez konwekcję α_{ec} na powierzchni zewnętrznej wykorzystany być może opis konwekcji i opływu dla powierzchni ścian budynku podany w książce Clarke'a [4].

Dla szorstkiej powierzchni zależność między współczynnikiem konwekcji wymuszonej α_{ec} [W/m^2K] a równoległą do powierzchni składową prędkości opływającego ją powietrza v [m/s], przy $v < 4.88$ m/s , dana jest wzorem:

$$\alpha_{ec} = 6.189 + 4.285v \quad , \quad (3.9)$$

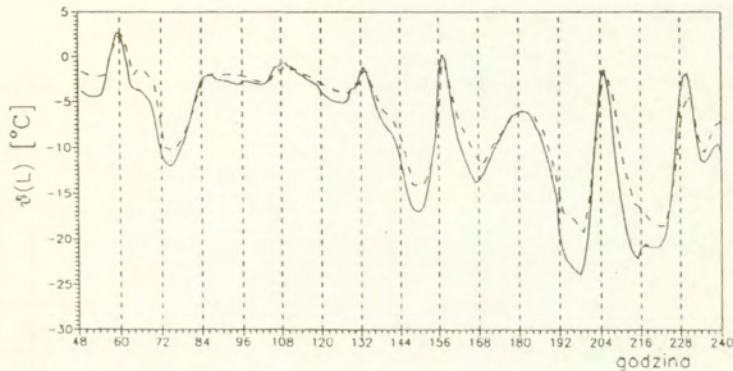
Zależność między równoległą do powierzchni prędkością opływu v a prędkością wiatru na otwartej przestrzeni v_f aproksymować można następująco:

dla powierzchni nawietrznej:	$v = 0.25 v_f$	dla $v_f > 2$ m/s
	$v = 0.5 v_f$	dla $v_f < 2$ m/s
dla powierzchni zawietrznej:	$v = 0.3 + 0.05 v_f$	

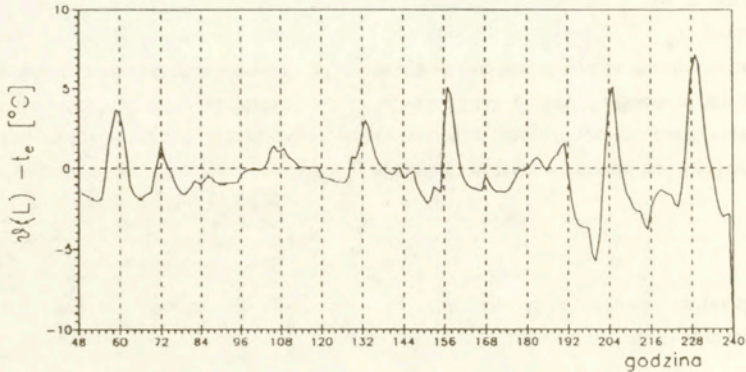
Rysunki 1, 2, 3, pochodzące z pracy [30], ilustrują wyniki testowych obliczeń, wykonanych przy przyjęciu nieliniowych i zlinearyzowanych warunków brzegowych, przy wykorzystaniu

godzinowych danych meteorologicznych IMGW dla Warszawy z okresu 11-20 lutego 1978 roku. Obliczenia dotyczyły ściany warstwowej, typowej dla budownictwa wielkopłytowego, o współczynniku przenikania ciepła $k = 0.55 \text{ W/m}^2\text{K}$. Składa się ona z dwu warstw betonu o gęstości $\rho = 2400 \text{ kg/m}^3$ - zewnętrznej o grubości 0,05 m i wewnętrznej o grubości 0,07 m - przedzielonych warstwą izolacji z wełny mineralnej o gęstości $\rho = 150 \text{ kg/m}^3$ i grubości 0,08 m. W obliczeniach przyjęto $a = 0.9$, $r_g = 0.2$, $\epsilon = \epsilon_g = 0.95$, własności cieplne materiałów wg. [12]. Do symulacji procesów przewodzenia ciepła w ścianach budynków wykorzystano dwa programy komputerowe opracowane dla liniowego i nieliniowego modelu wymiany ciepła na powierzchniach ścian. W obydwu zastosowana została metoda współczynników odpowiedzi. Została ona przedstawiona przez Kusudę [22], jest opisana w książce Clarke'a [5] i w sprawozdaniach [32, 33].

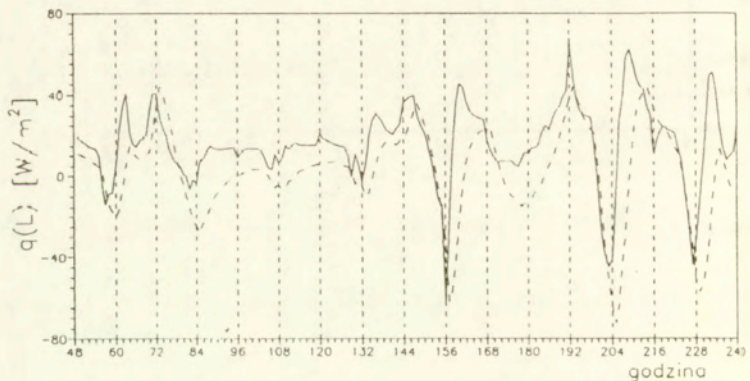
Rys.1 Temperatura zewnętrznej powierzchni ściany obliczona dla modelu nieliniowego (linia ciągła) i liniowego (linia przerywana)

Rys.2 Różnice temperatury zewnętrznej powierzchni ściany i powietrza atmosferycznego obliczane dla modelu nieliniowego

Rys.3 Gęstość strumienia ciepła na zewnętrznej powierzchni ściany obliczana dla modelu nieliniowego (linia ciągła) i liniowego (linia przerywana)

Wykresy na rys.1 obrazują przebiegi temperatur na zewnętrznej powierzchni ściany o orientacji południowej obliczane przy przyjęciu modelu liniowego i nieliniowego. Różnice między obu przebiegami są widoczne przede wszystkim w godzinach bliskich środka nocy i środka dnia. Dla przebiegu otrzymanego w ramach modelu nieliniowego znaczący jest charakterystyczny efekt chłodzenia radiacyjnego - w godzinach nocnych temperatura zewnętrznej powierzchni ściany spada poniżej temperatury otoczenia. Efekt ten obrazuje dokładnie wykres różnic temperatury tej powierzchni i temperatury otoczenia zamieszczony na rys.2.

Wykresy na rys.3 obrazują przebiegi gęstości strumieni ciepła na zewnętrznej powierzchni ściany. Chwilowe ich wartości obliczane w ramach modelu liniowego różnią się dość znacznie od obliczanych w ramach modelu nieliniowego; te ostatnie podlegają dużo większym wahaniom. Wartości temperatur i gęstości strumieni ciepła na wewnętrznej powierzchni ściany podlegają stosunkowo małym wahaniom; różnice w ich przebiegach otrzymanych w ramach modelu liniowego i nieliniowego są niewielkie.

Tabela 2 zawiera zestawienie średnich dla okresu 13 - 20 lutego wartości temperatur i gęstości strumieni ciepła na powierzchniach ściany, dla jej orientacji południowej i północnej, obliczonych dla obu rozważanych modeli.

Tabela 2

Wartości średnie temperatur powierzchni i gęstości strumieni ciepła dla ściany warstwowej o $k = 0.55 \text{ W/m}^2\text{K}$ obliczone dla modelu liniowego i nieliniowego.

Model	orientacja południowa				orientacja północna			
	$\bar{\vartheta}(L)$	$\bar{\vartheta}(0)$	$\bar{q}(L)$	$\bar{q}(0)$	$\bar{\vartheta}(L)$	$\bar{\vartheta}(0)$	$\bar{q}(L)$	$\bar{q}(0)$
liniowy	-6.9	19.4	15.1	14.9	-7.3	19.3	15.5	15.3
nieliniowy	-7.3	19.1	15.9	15.6	-7.8	19.0	16.2	15.8

Gęstości strumieni ciepła na wewnętrznych powierzchniach ściany, które określają straty ciepła z pomieszczenia, są przy orientacji południowej mniejsze niż przy orientacji północnej, co jest związane zą absorpcją większej ilości promieniowania słonecznego. Jednakże ich różnice nie przekraczają 3%. Średnie gęstości strumieni ciepła na powierzchni zewnętrznej są nieco większe niż na powierzchni wewnętrznej, co jest spowodowane bezwładnością cieplną ściany - przy spadkowym trendzie temperatury otoczenia w badanym okresie. Z porównania wyników obliczeń dla obu modeli wynika, że aczkolwiek średnie temperatury powierzchni ściany obliczane dla modelu liniowego odbiegają o $0,3-0,5^{\circ}\text{C}$ od obliczanych dla modelu nieliniowego ich różnice

odbiegają od siebie mniej niż 1%. Średnie gęstości strumienia ciepła różnią się od siebie około 5% przy orientacji południowej i około 4% przy orientacji północnej. Tabela 3 zawiera wyniki obliczeń wartości średnich wielkości opisujących przenikanie ciepła przez ściany jednorodne i warstwowe, o orientacji południowej, o współczynniku $k = 0.55 \text{ W/m}^2\text{K}$, przy przyjęciu nieliniowego modelu wymiany ciepła na ich powierzchniach zewnętrznych, dla przebiegu parametrów pogody nazwanego Skróconym Testowym Sezonem Grzewczym (STSG) dla Warszawy (patrz Kossecka, Loskot, Prętczyński [27]). STSG stanowi zestaw mierzonych co godzina wartości temperatur powietrza natężenia promieniowania słonecznego całkowitego i rozproszonego, wilgotności, prędkości i kierunku wiatru oraz stopnia zachmurzenia dla 14-tu dób wybranych po dwie z poszczególnych miesięcy roku 1978, w kolejności od października do kwietnia. Dni te są reprezentatywne dla kolejnych miesięcy w tym sensie, że średnie wartości ich temperatur i sum promieniowania słonecznego są zbliżone do średnich wieloletnich. Przebiegi wartości pozostałych parametrów pogody są stosunkowo typowe dla sezonu grzewczego. Obliczone zostały wartości średnie temperatur i strumieni ciepła na powierzchniach wewnętrznych i zewnętrznych $\bar{\Theta}(0)$, $\bar{\Theta}(L)$, $\bar{q}(0)$, $\bar{q}(L)$ oraz różnic Δt_e między efektywną i średnią dla STSG temperaturą otoczenia zewnętrznego, powiązaną następująco ze strumieniem ciepła $\bar{q}(0)$:

$$\Delta \bar{t}_e = [\bar{t}_i - \bar{t}_e - R_e \bar{q}_s] - R_k \bar{q}(0) \quad (3.10)$$

przy czym wartości R_e i R_k zostały przyjęte zgodnie z PN-91/B-02020. Wielkość ta jest miarą rozbieżności wyników otrzymywanych przy przyjęciu modelu nieliniowego i liniowego. Poprawki do temperatury zewnętrznej mają różne wartości dla ścian różnych typów. Dla ścian jednorodnych z lekkich betonów są równe -0.5^0C , podczas gdy dla ścian trójwarstwowych są około -2^0C .

Tabela 3

Wartości średnie dla sezonu grzewczego temperatur, strumieni ciepła i obliczeniowych poprawek do temperatury zewnętrznej dla ścian jednorodnych i warstwowych o współczynniku $k = 0.55 \text{ W/m}^2\text{K}$.

materiał ściany	L	ρ	$\bar{\vartheta}(0)$	$\bar{\vartheta}(L)$	$\bar{q}(0)$	$\bar{q}(L)$	$\Delta\bar{t}_e$
beton lekki	0.550	1000	18.9	4.2	8.8	8.8	-0.5
beton komórkowy	0.350	600	18.9	4.1	8.8	8.8	-0.5
azbestocement	0.008	1900					
styropian	0.060	30	18.8	-0.1	9.6	9.6	-2.0
plyta wiórowa	0.012	300					
beton	0.060	2400					
węlna mineralna	0.080	150	18.9	0.2	9.5	8.8	-1.8
beton	0.070	2400					

$$[L]=[m], [\rho]=[\text{kg/m}^3], [\vartheta]=[\Delta t_e]=[^\circ\text{C}], [q]=[W/m^2]$$

3.4. Podsumowanie

Przedstawiono możliwości oceny wpływu efektów akumulacji ciepła w ścianie, funkcjonującej jako przegroda budowlana, na ilości ciepła wymienianego przez nią z pomieszczeniem i otoczeniem w długich przedziałach czasu - na podstawie całkowitych formuł dla ilości ciepła przepływającego przez jej powierzchnie. Przy założeniu stałych w czasie oporów przewodzenia i przejmowania ciepła oraz zmiennych w określonych granicach temperatur po obu stronach ściany, dla długich przedziałów czasu formuły te przechodzą w formuły słuszne dla problemów ustalonego przewodzenia ciepła. Uzasadnia to słuszność stosowania przybliżenia stanu ustalonego w obliczeniach, dla celów projektowania, sezonowego zapotrzebowania budynku na ciepło. Wyprowadzone formuły pozwalają na łatwą ocenę dokładności takich obliczeń dla przypadku, gdy stany końcowy i początkowy ściany można aproksymować rozwiązaniami dla stanu ustalonego. Z analizy wyników obliczeń testowych wynika, że przyjęcie modelu liniowego, a więc tym samym uśrednionego oporu przejmowania ciepła na zewnętrznej powierzchni ściany, powoduje zmniejszenie dynamiki przebiegów temperatury i gęstości strumienia ciepła na tej powierzchni. Oznacza to w szczególności zmniejszenie efektu tzw. chłodzenia radiacyjnego w godzinach

nocnych. Nie wpływa natomiast znacząco na wartości średnie obliczanych wielkości - o ile oczywiście stała wartość zastępczego oporu przejmowania ciepła na powierzchni jest dobrze dobrana. Obliczeniowe poprawki do temperatury powietrza otoczenia w sezonie grzewczym, wynikające z równoczesnego uwzględnienia wymiany ciepła z otoczeniem w drodze promieniowania, absorpcji promieniowania słonecznego i zależności współczynnika przejmowania ciepła w drodze konwekcji na powierzchniach zewnętrznych ścian, mają różne wartości dla ścian różnych typów. Są większe dla ścian warstwowych niż dla jednorodnych i mogą mieć wpływ na obliczane w sezonie grzewczym straty ciepła przez ściany, przy uwzględnieniu zysków słonecznych, w granicach 10%.

Bibliografia

- [1] Carslaw H.S., Jaeger J.C., *Conduction of Heat in Solids*, Oxford University Press, Oxford 1959.
- [2] Kakaç S., Yener Y., *Heat Conduction*, Hemisphere Publ. Corp. 1985.
- [3] Staniszewski B., *Wymiana ciepła; podstawy teoretyczne*, PWN, Warszawa 1979.
- [4] Clarke J.A., *Energy Simulation in Building Design*, Adam Hilger Ltd, 1985.
- [5] ASHRAE Procedures for Determining Heating and Cooling Loads for Computerising Energy Calculations, 1976.
- [6] Pogorzelski J.A. *Fizyka ciepła budowli*, PWN, Warszawa 1976.
- [7] Pogorzelski J.A., Główne problemy niestacjonarnego przewodzenia ciepła w przegrodach budowlanych, *Prace Naukowe Instytutu Budownictwa Politechniki Wrocławskiej* nr 9, Wrocław 1973.
- [8] Okołowicz-Grabowska B. i inni, Modelowanie i badanie komfortu cieplnego w pomieszczeniach, sprawozdanie naukowe opracowane w ramach realizacji tematu 4.4/CPBP 02.21, Politechnika Warszawska, Warszawa 1986.
- [9] Śliwowski L. i inni, Budynek a środowisko fizyczne które go otacza, sprawozdanie naukowe opracowane w ramach realizacji tematu 1.1/CPBP 02.21, Politechnika Wroclawska, Raport serii SPR Nr 20/87, Wrocław 1987.
- [10] Dmochowski M., Grzeszczyk W., Łakomy T., Marszałek K., Nowak H., Śliwowski L. (red.), *A Building and Its Physical Environment*, *Prace Naukowe Instytutu Budownictwa Politechniki Wrocławskiej*, Nr 65, Seria Monografie Nr 28, Wrocław 1992.
- [11] Cole R.J., *The Longwave Radiative Environment around Buildings*, *Building and Environment*, 11, 3-13 (1976).
- [12] PN-82/B-02020, PN-91/B-02020, *Ochrona ciepła budynków. Wymagania i obliczenia*.
- [13] J.M.Gordon, Y.Zarmi, Analytic model for passively heated solar houses, *Solar Energy*, 27, No 4, 331-342 (1981).

- [14] M.S.Sodha, N.K.Bansal, A.Kumar, P.K.Bansal, M.A.S.Malik, Solar Passive Building. Science and Design. Pergamon Press, 1985.
- [15] Laskowski L, Określenie efektywności biernych systemów słonecznych COW Nr 3, s.55-60 (1986).
- [16] Kośny J., Teoretyczna i doświadczalna analiza efektywności przegród kolektorowo-akumulacyjnych, praca doktorska, IPPT PAN, 1990.
- [17] Starakiewicz A., Funkcjonowanie przegród kolektorowo-akumulacyjnych w polskich warunkach klimatycznych, praca doktorska, IPPT PAN, 1992.
- [18] Kossecka E., Bilans cieplny prostych systemów helio-grzewczych i przegród budowlanych przy zmiennych warunkach w otoczeniu, w opracowaniu zbiorowym IPPT PAN w ramach CPBR 4.1-P3, symbol P3.07.01.3, s.140-169, Warszawa 1988.
- [19] Kossecka E., Bilans cieplny prostych systemów helio-grzewczych i przegród budowlanych w długich okresach czasu, Arch. Inż. Łąd., 37, 2, 249-264 (1991).
- [20] Kossecka E., Heat transfer through building wall elements of complex structure, Arch. Civ. Engn., 38, 1-2, 117-126 (1992).
- [21] Kossecka E., Problem of the measured R-value error estimation, Arch. Civ. Engn., 39(4), 413-427 (1993).
- [22] Anderson B.R., The measurement of U-values on site, ASHRAE-DOE-BTECC CONFERENCE on Thermal Performance of the Exterior Envelopes of Buildings III, Clearwater Beach, Florida, December 2 to 5, 1985.
- [23] ISO/DIS 9869.2, Draft International Standard, Thermal Insulation - Building elements - In situ measurement of thermal resistance and thermal transmittance, International Organization for Standardization, 1991.
- [24] Opracowanie porównawczego sezonu grzewczego do oceny zapotrzebowania ciepła budynków. Cz.I: H.Lorenc i inni, Opracowanie charakterystyk termicznych sezonu grzewczego i letniego. Cz.II: J.Podogrocki i inni, Opracowanie charakterystyk aktynometrycznych, Instytut Meteorologii i Gospodarki Wodnej, Zakład Klimatologii, Warszawa 1990.
- [25] Bac St., Rojek M., Meteorologia i klimatologia, PWN, Warszawa 1981.
- [26] Bzowska D., Kossecka E., Analiza probabilistyczna dobowych danych pogodowych dla Warszawy, Prace IPPT 10/1992, Warszawa 1992.
- [27] Kossecka E., Łoskot K., Prętczyński Z., Skrócony Testowy Sezon Grzewczy, Prace IPPT 12/1992, Warszawa 1992.
- [28] Bzowska D., Kossecka E., Analiza promieniowania słonecznego w Warszawie w aspekcie energetyki słonecznej, Prace IPPT 4/1993, Warszawa 1993.
- [29] Kossecka E., Prętczyński Z., Liniowy i nieliniowy model przenikania ciepła przez zewnętrzne ściany budynku, Materiały III Konferencji Naukowo Technicznej Fizyka Budowli w Teorii i Praktyce "ŁÓDŹ'91", s.46-53.

- [30] Kossecka E., Prętczyński Z., Analysis of Heat Transfer Through the Ekterior Building Walls, Arch. Civ. Engn., 38, 3, 249-262 (1992).
- [31] Kusuda T., Thermal Response Factors for Multi-Layer Structures of Various Heat Conduction Systems, ASHRAE Trans. 75(1), 241-271 (1969).
- [32] Radwański A., Boboli A., Bogdańska L., opracowanie COBPBO w ramach CPBR 4.1-P3, symbol P3.05.02.9, Warszawa 1988.
- [33] Kossecka E., Prętczyński Z., Rozwiązanie problemu przewodzenia ciepła przez ściany wielowarstwowe, w opracowaniu zbiorowym IPPT PAN w ramach CPBR 4.1-P3, symbol P3.07.01.3, s.170-188, Warszawa 1988.